

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2025.24.20>

ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Яна Пономаренко

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна, 61080
e-mail: posokhova1992@gmail.com*

Наталія Греса

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна, 61080
e-mail: natashagresa@gmail.com*

У контексті зростання викликів, з якими стикаються працівники поліції в умовах нестабільного соціального середовища, посиленої загрози безпеці та підвищеного емоційного навантаження, особливої актуальності набуває дослідження психологічних механізмів адаптації та дезадаптації. Одним із ключових внутрішніх ресурсів, що опосередковує здатність працівника поліції зберігати функціональну стійкість та психологічну ресурсність, виявляти ефективність у кризових ситуаціях та протидіяти вигоранню, є сформованість вольової сфери. Вольові якості виступають важливим чинником психологічної адаптації, оскільки саме вони забезпечують саморегуляцію, контроль поведінки, здатність долати перешкоди та ухвалювати складні рішення. Натомість недостатній розвиток вольової сфери може бути маркером дезадаптаційних тенденцій і передумовою до зниження професійної ефективності.

Мета статті – визначити рівень розвитку вольових якостей у працівників поліції з урахуванням гендерних відмінностей. Методологічною основою дослідження стала методика «Вольові якості особистості», яка дозволяє охопити широке коло характеристик, що мають важливе значення для професійної діяльності в умовах підвищеної відповідальності та стресу. Зокрема, проаналізовано такі складники вольової сфери, як відповідальність, ініціативність, рішучість, самостійність, витримка, наполегливість, енергійність, уважність і цілеспрямованість. Дослідження проведено на вибірці з 271 працівника Національної поліції України, серед яких – 208 чоловіків і 63 жінки різного віку та професійного досвіду.

Результати аналізу засвідчили наявність значущих гендерних відмінностей у розвитку окремих вольових якостей. Так, чоловіки загалом продемонстрували вищі показники за шкалами рішучості, витримки та енергійності, що свідчить про їхню більшу стресостійкість і схильність до дій у невизначених ситуаціях. Жінки, натомість, виявили вищий рівень відповідальності, уважності та ініціативності, що може свідчити про вираженість контролю, дисциплінованості та точності в професійному виконанні завдань. Виявлені відмінності дають підстави для диференційованого підходу до формування програм психологічної підтримки та розвитку вольового потенціалу, з урахуванням не лише професійної специфіки, а й гендерних особливостей. Подальші дослідження доцільно спрямувати на глибший аналіз аксіологічного змісту вольових якостей працівників поліції. Зокрема, перспективним є вивчення того, як вольова регуляція поєднується з особистісними цінностями, смисловими орієнтаціями та мотивацією до професійного служіння.

Ключові слова: вольові якості, працівники поліції, адаптація, дезадаптація, гендерні відмінності, ризиковані умови діяльності, прийняття рішень, стресостійкість, аксіологічні орієнтації, психологічні ресурси, мотивація.

Постановка проблеми. Професійна діяльність працівників поліції характеризується підвищеним рівнем стресогенності, необхідністю швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності, а також високими вимогами до психологічної стійкості особистості. У таких умовах вольові якості стають одним із ключових психологічних ресурсів, що забезпечують успішну професійну адаптацію, збереження ефективності діяльності та емоційного благополуччя. Водночас дефіцит окремих вольових характеристик може бути індикатором психологічної вразливості, сприяти формуванню дезадаптивних тенденцій, зниженню продуктивності та підвищенню ризику професійного вигорання. Особливо актуальним є врахування гендерних відмінностей у структурі вольової регуляції, оскільки чоловіки й жінки в поліції можуть мати різний рівень розвитку тих чи інших якостей, що, у свою чергу, впливає на стратегії подолання професійних труднощів. Недостатня кількість емпіричних досліджень, спрямованих на вивчення вольових якостей поліцейських у гендерному зрізі, а також обмежене врахування цих чинників у програмах психологічної підтримки, обумовлює актуальність даної роботи.

Теоретичною основою дослідження є розуміння вольової сфери як ключового регулятора професійної поведінки, що визначає здатність працівника поліції адаптуватися до складних і стресових умов служби. У контексті професійної діяльності в системі Національної поліції вольові якості набувають особливого значення, оскільки правоохоронна робота вимагає високого рівня відповідальності, прийняття рішень в умовах невизначеності, готовності до ризику, емоційної стабільності та самоконтролю.

В рамках концепції саморегуляції вольові якості розглядаються як психологічні механізми, що забезпечують подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху досягнення важливих професійних цілей [1]. М. Галич підкреслює значущість емоцій як одного з основних чинників, що впливає на ефективність діяльності поліцейських. Вона наголошує, що серед ключових завдань психологічної підготовки є розробка спеціалізованих програм, які сприяють розвитку емоційно-вольової стійкості – необхідного ресурсу для адаптації в умовах підвищеного стресу та невизначеності. Зокрема, емоції виконують важливі функції оцінки ситуації, сигналізації, мотивації до дії та активації внутрішніх ресурсів особистості, що дозволяє ефективно реагувати на кризові обставини [2]. Вольові зусилля спрямовані не на зовнішні об'єкти, а насамперед на внутрішні процеси самоорганізації особистості, що дозволяє гнучко адаптуватися до змінних умов професійної діяльності. Це допомагає запобігати проявам психологічної ригідності, яка, як зауважує А. Масанов [3], часто виникає у ситуаціях виконання нових, незвичних або особливо значущих завдань. Така здатність до внутрішньої регуляції є ключовою для збереження функціональної стійкості та ефективного реагування в умовах підвищеного стресу і невизначеності, характерних для роботи працівників поліції.

Емпіричні дані підтверджують, що вольові якості є ключовим компонентом особистісно-професійної здійсненності поліцейських, забезпечуючи їхню здатність до ефективної самоорганізації та адаптації в складних і стресових умовах діяльності. У поліцейських із високим рівнем професійної здійсненності вольова регуляція сприяє гнучкості поведінки, конструктивному самоконтролю та подоланню внутрішніх перешкод, що дозволяє їм краще прогнозувати події та досягати поставлених цілей. Водночас, у працівників із низьким рівнем здійсненності спостерігається ригідність у функціонуванні вольових механізмів, що підвищує вразливість до психологічних труднощів і знижує ефективність групової взаємодії. Таким чином, розвиток вольових якостей є важливою складовою професійної підготовки та психологічної підтримки поліцейських [4].

Враховуючи значення вольових якостей у професійній діяльності поліцейських, варто розглянути поняття самовизначеної поведінки як важливого прояву вольового

самоконтролю. За М. Веймейером, самовизначена поведінка – це вольові дії, які дозволяють людині бути головним суб'єктом власного життя, сприяючи підтримці або покращенню його якості [5]. У такому розумінні самовизначення включає сукупність умінь, знань і переконань, що забезпечують усвідомлену, самокеровану та автономну поведінку [6].

Зважаючи на значущість вольового самоконтролю як основи самовизначеної поведінки в контексті професійної діяльності поліцейських, логічним наступним кроком є звернення до феномену адаптації як процесу, що забезпечує ефективне функціонування особистості у складних та змінних умовах. У цьому контексті доречно згадати концепцію С. Двек і Д. Єгер, які інтерпретують ментальні установки як динамічну систему, що орієнтує особистість на сприйняття труднощів як джерел зростання. Такий підхід підкреслює важливість формування здатності до навчання через невдачі та розвиток психологічної стійкості як чинника особистісного становлення [7].

Підкріплюючи ці положення, транзакційна модель стресу, запропонована Р. Лазарус і С. Фолкман, акцентує на тому, що спосіб інтерпретації ситуації – як виклику чи загрози – суттєво визначає характер адаптаційної реакції. Сприйняття ситуації як виклику, згідно з їх висновками, здатне активізувати конструктивні механізми подолання і залучення ресурсів, що загалом сприяє адаптації та підтриманню внутрішньої рівноваги [8].

У професійному контексті поліціювання виклики не лише є невід'ємною частиною службової реальності, а й можуть ставати каталізаторами для особистісного розвитку, особливо за умови ефективної інтерпретації та переживання. Окремі дослідження [9] підкреслюють зв'язок між сприйняттям викликів і підвищенням адаптивності, тоді як у разі хронічного професійного напруження – особливо в умовах невизначеності або загрози – зростає ризик дезадаптації. Зокрема, професійна діяльність поліцейських передбачає тривале перебування в умовах високої емоційної напруги, що створює потребу в наявності ефективних стратегій регуляції тривожності. Інакше накопичення стресу може призвести до зниження продуктивності та порушення психофізіологічної рівноваги. Моделі посттравматичного зростання вказують на можливість трансформації досвіду страждання у внутрішній ресурс, який сприяє особистісному зростанню попри кризові обставини [10].

У цьому світлі особливо увагу заслуговують емпіричні дані, отримані М. Койдік та співавторами, які виявили, що адаптаційні патерни у представників поліції мають специфічну конфігурацію, відмінну від загальнопопуляційних тенденцій. Це обумовлюється поєднанням індивідуальних особистісних рис і контекстуальних професійних чинників, які впливають на формування адаптивних або, навпаки, дезадаптивних механізмів [11]. Часто працівники поліції потрапляють у своєрідне замкнене коло, де накопичений травматичний досвід, неадекватні механізми реагування на стрес і порушення у сфері емоційної регуляції поглиблюють загрозу дезадаптації та виснаження [12]. У цьому контексті доречним є й зауваження В. Депутатова про те, що захисні психологічні механізми можуть як сприяти адаптації, так і мати дезадаптивний ефект – усе залежить від особистісної здатності до їх гнучкого та цілеспрямованого застосування [13].

Ураховуючи викладене теоретичне підґрунтя, можна впевнено констатувати, що вольова сфера виступає одним із ключових психологічних ресурсів працівників поліції. Вона забезпечує здатність ефективно долати професійні виклики та зберігати стійкість у складних і стресових умовах служби. Вольові якості формують основу саморегуляції та адаптації, що є необхідними для підтримання функціональної стабільності під час кризових ситуацій. Саме тому вивчення вольових якостей у контексті професійної діяльності поліцейських набуває особливої актуальності.

Мета статті – визначити особливості розвитку вольових якостей у працівників поліції з урахуванням гендерного фактора.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні для оцінки вольових якостей було використано методику «Вольові якості особистості», яка дозволяє з високою точністю вимірювати психологічні характеристики, що забезпечують успішну саморегуляцію, прийняття рішень, витримку та ефективну дію в умовах професійного навантаження. Методика включає наступні шкали: відповідальність – здатність усвідомлено брати на себе обов’язки та дотримуватись зобов’язань; ініціативність – готовність проявляти активність у нових або нестандартних ситуаціях; рішучість – вміння швидко та чітко приймати рішення, діяти без зайвих сумнівів; самостійність – здатність діяти незалежно, без опори на зовнішні підказки чи авторитет; витримка – здатність контролювати емоції у стресових, напружених ситуаціях; наполегливість – вміння долати перешкоди на шляху до мети, не здаватися перед труднощами; енергійність – динамічність, високий темп діяльності, прагнення до дії; уважність – зосередженість, здатність утримувати увагу на деталях, важливих елементах ситуації; цілеспрямованість – наявність чіткої мети та готовність до її досягнення [14, с. 169–175]. Вибірку дослідження становили 271 працівник Національної поліції України, серед яких було 208 чоловіків і 63 жінки різного віку та з різним професійним стажем.

Отримані результати представлені у таблиці 1.

Аналіз отриманих емпіричних даних дозволяє виявити загальні тенденції у структурі вольових якостей поліцейських з урахуванням гендерного аспекту, що, у свою чергу, дає змогу окреслити потенційні ресурси та ризики щодо професійної адаптованості і психологічної стійкості.

Жінки-поліцейські виявили вищий рівень відповідальності ($p \leq 0,01$) та уважності ($p \leq 0,05$) порівняно з чоловіками. Ці характеристики можуть свідчити про більш зосереджену на деталях, контрольовану поведінку, що є значущим чинником у сферах, пов’язаних із рутинною аналітикою, точністю рішень та дотриманням регламентів. Водночас надмірна відповідальність за відсутності достатнього рівня емоційної регуляції може сприяти формуванню внутрішньої напруги, що, у довгостроковій перспективі, потенційно підвищує ризик емоційної дезадаптивності, зокрема у вигляді самозвинувачень або тривожності в умовах підвищених професійних вимог. Натомість чоловіки-поліцейські достовірно переважають за показниками рішучості ($p \leq 0,01$) та витримки ($p \leq 0,05$), що свідчить про їхню більшу схильність до швидкого прийняття рішень в умовах стресу, збереження внутрішньої стабільності в ситуаціях тиску, а також здатності діяти впевнено в невизначених обставинах. Ці вольові характеристики тісно пов’язані з адаптивними стратегіями

Таблиця 1

Показники вольових якостей у чоловіків та жінок поліцейських ($M \pm m$)

Шкала	Перша група (чоловіки)	Друга група (жінки)	t	P
Відповідальність	7.04 ± 0.48	8.74 ± 0.41	2.69	0.01
Ініціативність	8.00 ± 0.51	7.66 ± 0.48	0.49	–
Рішучість	8.87 ± 0.49	7.68 ± 0.52	3.07	0.01
Самостійність	7.94 ± 0.53	7.66 ± 0.46	0.40	–
Витримка	8.03 ± 0.47	6.65 ± 0.50	2.30	0.05
Наполегливість	7.91 ± 0.55	7.55 ± 0.43	0.52	–
Енергійність	7.85 ± 0.44	7.73 ± 0.49	0.18	–
Уважність	7.24 ± 0.47	8.86 ± 0.51	2.34	0.05
Цілеспрямованість	7.93 ± 0.54	7.65 ± 0.41	0.41	–

реагування на загрози та кризові ситуації, отже, можуть розглядатися як фактор зниження ризику дезадаптації в умовах нестабільної професійної реальності.

Решта шкал (ініціативність, самостійність, наполегливість, енергійність, цілеспрямованість) не продемонстрували статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками, що може свідчити про порівняно однаковий рівень базової вольової організації особистості в обох групах, необхідної для ефективного виконання службових обов'язків у поліції. Загалом, результати свідчать про наявність диференціації вольових ресурсів за статевою ознакою, що має бути враховано під час формування психологічного супроводу, профілактики дезадаптації та розробки тренінгових програм, орієнтованих на розвиток індивідуального профілю вольової саморегуляції працівників поліції.

Висновки. Отримані емпіричні дані дають підстави розглядати вольові якості не лише як окремий структурний компонент особистості, а як ключовий маркер адаптивного або дезадаптивного потенціалу працівника поліції. У професійній діяльності ці характеристики забезпечують ефективну саморегуляцію, протидію стресу, здатність до швидкого прийняття рішень і збереження працездатності в умовах підвищеного ризику. Низький рівень окремих вольових якостей може свідчити про ризик розвитку дезадаптаційних проявів, особливо у випадках недостатньої витримки, рішучості або цілеспрямованості.

Виявлені значущі гендерні відмінності у структурі вольової сфери працівників поліції вказують на специфіку реалізації адаптивних стратегій у професійному середовищі. Перевага чоловіків у таких якостях, як рішучість і витримка, зумовлює їхню схильність до конструктивного реагування у стресових ситуаціях. Водночас вищий рівень відповідальності та уважності у жінок сприяє точності, дисциплінованості та дотриманню процедур, однак може також призводити до внутрішнього перенапруження й емоційного виснаження в умовах надмірних вимог чи браку зовнішньої підтримки. Ці аспекти потребують урахування під час організації системи психологічного супроводу та профілактики професійного вигорання. Загалом, вольові якості формують внутрішній ресурс адаптивності особистості, що є критично важливим у складних, стресогенних або конфліктних умовах поліцейської служби. Аналіз розвитку цих якостей дозволяє не лише оцінити рівень професійної готовності, а й своєчасно ідентифікувати ризикові групи та напрями психологічного втручання. Отже, дослідження вольової сфери працівників поліції створює ґрунт для комплексного розуміння індивідуально-психологічних ресурсів і забезпечення ефективної підтримки професійного функціонування в умовах службових викликів.

Таким чином, вольові якості виступають важливим психологічним ресурсом, що забезпечує ефективну адаптацію працівників поліції до складних умов професійної діяльності. Їх розвиток сприяє збереженню психологічної стійкості, відповідальності та здатності до саморегуляції в умовах стресу та підвищеного навантаження.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на глибший аналіз аксіологічного змісту вольових якостей працівників поліції. Зокрема, перспективним є вивчення того, як вольова регуляція поєднується з особистісними цінностями, смисловими орієнтаціями та мотивацією до професійного служіння.

Список використаної літератури

1. Бойчук С. С. Саморегуляція як чинник життєздатності особистості поліцейських «Корпусу оперативно-раптової дії» (КОРД): дис. ... доктора філософії: 053-Психологія. Харків, 2023. 302 с.
2. Галич М. Ю. Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період: дис. ... доктора філософії: 053-Психологія. Київ, 2020. 207 с.

3. Массанов А. В. Психологічні бар'єри у професійному самовизначенні особистості: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2010. 409 с.
4. Пономаренко Я. С. Психологія особистісно-професійної здійсненності поліцейських: д-ра психол. наук: 19.00.06. Харків, 2025. 650 с.
5. Wehmeyer M. L. Self-determination and individuals with severe disabilities: re-examining meanings and misinterpretations. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*. 2005. № 30 (3). P. 113–120.
6. Field S., Martin J., Miller E., Ward M., Wehmeyer M. A Practical Guide for Teaching Self-Determination. Reston, Va, USA: Council for Exceptional Children; 1998. 185 p.
7. Dweck C. S., Yeager D. S. Mindsets: A view from two eras. *Perspectives on Psychological Science*. 2019. № 14. P. 481–496.
8. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. Springer; New York, NY, USA, 1984. P. 1913–1915.
9. Clough P., Strycharczyk D. Developing Mental Toughness: Improving Performance, Wellbeing and Positive Behavior in Others. London: Kogan Page, 2012. 352 p.
10. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. №15. P. 1–18.
11. Koedijk M., Renden P. G., Oudejans R. R. D., Kleygrewe L., Hutter R. I. V. Observational Behavior Assessment for Psychological Competencies in Police Officers: A Proposed Methodology for Instrument Development. *Frontiers in Psychology*. 2021. № 12. e.589258.
12. Pasillas R. M., Follette V. M., Perumean-Chaney S. E. Occupational stress and psychological functioning in law enforcement officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2006. № 21. P.41–53.
13. Депутатов В. О. Механізми психологічного захисту та копінг-стратегії у формуванні тілесного Я підлітків зі сколіозом: дис. ... д-ра філос.: 053 – Психологія. Кривий Ріг, 2023. 209 с.
14. Прикладна психодіагностика в Національній гвардії України: метод. посіб. / Колесніченко О. С. та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків: НАНГУ, 2020. 388 с.

VOLITIONAL QUALITIES AS A FACTOR OF POLICE OFFICERS' PROFESSIONAL ADAPTATION

Yana Ponomarenko

*Kharkiv National University of Internal Affairs,
27, Lva Landau Ave., Kharkiv, Ukraine, 61080
e-mail: posokhova1992@gmail.com*

Nataliia Hresa

*Kharkiv National University of Internal Affairs,
27, Lva Landau Ave., Kharkiv, Ukraine, 61080
e-mail: natashagresa@gmail.com*

In the context of increasing challenges faced by police officers in an unstable social environment, heightened security threats, and elevated emotional pressure, the study of psychological mechanisms of adaptation and maladaptation becomes particularly relevant. One of the key internal resources mediating a police officer's ability to maintain functional resilience and psychological resources, demonstrate effectiveness in crisis situations, and resist burnout is the development of the volitional sphere. These qualities play a critical role in psychological adaptation, as they ensure self-regulation, behavioral control, the ability to overcome obstacles, and make difficult decisions. Conversely, insufficient development of volitional traits may signal maladaptive tendencies and a decline in professional efficiency.

The purpose of this article is to determine the level of development of volitional qualities among police officers, taking into account gender differences. The study was based on the methodology "Volitional Qualities of Personality" by M. Chumakov, which allows for a detailed assessment of psychological characteristics essential for professional functioning under conditions of increased responsibility and stress. Specifically, the following components were analyzed: responsibility, initiative, decisiveness, independence, self-control, perseverance, energy, attentiveness, and purposefulness. The study involved a sample of 271 officers of the National Police of Ukraine, including 208 men and 63 women of various ages and professional experience.

The results revealed significant gender-based differences in the development of specific volitional qualities. Men demonstrated higher levels of decisiveness, self-control, and energy, indicating stronger stress resistance and a greater tendency to act under uncertainty. Women showed higher responsibility, attentiveness, and initiative, reflecting greater discipline, control, and precision in professional task execution. These findings support the need for a differentiated approach to psychological support and volitional development programs, considering both professional specifics and gender factors. Future study should focus on a deeper analysis of the axiological dimension of volitional qualities among police officers, particularly how volitional regulation interacts with personal values, meaning-making orientations, and motivation for professional service.

Key words: volitional qualities, police officers, adaptation, maladaptation, gender differences, high-risk working conditions, decision-making, stress resilience, axiological orientations, psychological resources, motivation.